

POSTUMANISMUL ȘI POEZIA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Emanuel LUPAȘCU

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
E-mail: emanuel.lupascu@stud.ubbcluj.ro

POSTHUMANISM AND CONTEMPORARY ROMANIAN POETRY

Abstract: The present study aims to map the links between posthumanist theory and contemporary Romanian poetry, as well as the socio-political, economic and philosophical contexts that have made possible the emergence of a “new sensibility”, since the generation 2000 exhausts its transitive, violent-existential poetics, focused on radically biographical writing. In order to understand the dynamics of posthuman coordinates in contemporary poetry, I will analyse the two poetic trends that have evolved from a focus on the posthuman environment and from close links with digital culture to an assumed critical perspective on the exclusionary forms of humanism. My analysis is meant to highlight the posthumanist (empathetic and supportive) viewpoint, in the volumes that address identity issues both in relation to the tradition of dehumanization exercised by the canonical, white, male and heteronormative man, but also in relation to the new digital existence, and the eco direction, concerned with the ecological crisis, not just the political or social one. My interpretation approaches the way in which the “new sensibility” functions as a legitimizing principle for the posthuman/ist collective, in solidarity with marginalized, sexualized or racialized communities.

Keywords: posthumanism, contemporary literature, poetry, aesthetics, post-communism.

Citation suggestion: Lupașcu, Emanuel. “Postumanismul și poezia română contemporană.” *Transilvania*, no. 6-7 (2022): 44-57. <https://doi.org/10.51391/trva.2022.06-07.05>.

Studiul de față își propune să cartografieze nexurile dintre teoria postumanistă și poezia română contemporană, precum și contextele sociopolitice, economice și filosofice, care au făcut posibilă emergența unei „noi sensibilități”, după ce douămiismul își epuizează poetica tranzitivă, violent-existențială, focalizată pe biografismul radical¹. Volumele pe care le-am selectat ca fiind simptomatice au fost publicate după 2010, cu toate că problematica postumană nu se rezumă doar la experiențele cultural-tematice ale noii generații. De vreme ce este un fenomen în derulare, postdouămiismul nu s-a coagulat decât incipient în conștiința critică, în sensul în care se pot identifica „rupturi” de vechea generație, dar nu se pot monografia trăsăturile și direcțiile sale. În plus, postumanismul, mișcarea filosofică, teoretică și critică, poate fi înțeles *tipologic*² (care se comportă mai degrabă ca „bazinului semantic” al lui Gilbert Durand), întrucât poate fi identificat atât în stricta contemporaneitate, cât și în etapele istorice precedente³. De unde reiese că embrioni ai postumanului sunt recognoscibili și în alte perioade cultural-artistice⁴ sau în opere literare restrânse (însă despre o asumare conștientă nu se poate vorbi decât în cazul postdouămiștilor), cum sunt, de pildă, non-antropomorfismul și impersonalitatea în cazul

lui Ion Barbu sau empatia cu non-umanul la Gherasim Luca sau Sesto Pals⁵.

Comunitatea postuman/istă

Utilizat de Alex Ciorogar pentru a surprinde o nouă direcție a poeziei de după 2000⁶, postumanismul a devenit rapid un concept-umbrelă, uneori nechestionat critic, alteori decontextualizat (sau slab contextualizat), desemnând fie epoca în care trăim, fie direcția filosofică care articulează realitățile artistice din poezia de după 2010. Un punct de inflexiune pentru dezbaterile literare autohtone îl reprezintă anii 2016-2017, când Radu Vancu publică volumul *Elegie pentru uman: o critică a modernității poetice de la Pound la Cărtărescu* (Humanitas, 2016), Alex Ciorogar inițiază un dosar la revista *Vatra* (nr. 3-4/2017) despre articulațiile (locale) metodologice, teoretice și „literare” ale postumanismului, iar Mihai Iovănel stabilește, în *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* (Editura Muzeul Literaturii Române, 2017), direcția „dispersiei postumane” din poezia postcomunistă. Terenul fusese deja fertilizat în acest sens, grație polilor de producție a unui nou câmp discursiv, care se declara mefient în raport cu

umanismul (în 2014 ia naștere *Post/hum. Jurnal de studii (post)umaniste*; în 2016 se traduce în limba română de către Ovidiu Anemțoaicea *Postumanul* lui Rosi Braidotti). Cu toate acestea, în era „ecranului global”, traducerile nu mai constituie o condiție *sine qua non* a transferului de capital cultural. Infrastructura digitală a postmodernității permite circulația instantanee și sincronă a ideilor și a experiențelor culturale între centre și (semi)periferii. Cum circuitul intercultural capătă o nouă morfologie în epoca digitală, Alexandru Matei, Christian Moraru și Andrei Terian propun o nouă dinamică a comerțului de produse culturale, inspirată de tropul epidemiologic: *bug theory*. Globalizarea accelerată a determinat „natura infecțioasă” a fenomenelor culturale ce se propagă prin contagiune în mediul proliferant al *web*-ului: „An «unhygienic,» biodiscursive mess from the get go, culture generally and theoretical culture particularly develop in ways not very different from the microbiological cultures grown in a medical lab.”⁸. În aceeași manieră ajung teorii și/sau filosofii din spațiul academic anglo-american, care este hegemonic și prezent peste tot pe *social media*, să fie prizate *à la page* de către noile generații de scriitori sau de cercetători, fiind suficiente cunoașterea limbii engleze și accesul la internet.

În studiul de față, înțeleg postumanismul ca pe un principiu legitimator al unei (micro)comunități literare (cu precădere poetice), născută în mediul *online* și care și-a deschis încă de la început granițele către cei care împărtășesc această nouă sensibilitate, deopotrivă literară și metaliterară. Scriitori (prozatori, poeți sau dramaturgi), critici, teoreticieni sau traducători, care au în comun credința că Omul, ca măsură a tuturor lucrurilor, trebuie depășit, iar Discursul „neutr”, normativ (și violent în normativitatea sa) trebuie radical deconstruit, fac parte dintr-o *comunitate postuman/ist/ă*⁹. Aderarea la pulsunile postumaniste nu se realizează exclusiv în mod declarativ, așa cum se întâmplă, de pildă, în cazul manifestului generațional *Procesul douămiismului*, ci și prin împărtășirea afinităților electivă – artistice sau ideologice. Cum telecomunicarea instantanee este principiul de funcționare a secolului curent, „criteriile de aderare” la această comunitate sunt *transgeneraționale*, adică împart aceleași viziuni asupra umanului și asupra literaturii poeți din promoții diferite, și *transregionale*, pentru că nu se poate stabili cu precizie un centru instituțional (in)formal, care să promoveze în exclusivitate seria de criterii comune. Principiile care vertebreează acest grupuscul literar sunt *ethosul* (preponderent) de stânga, atitudinea anticapitalistă (accelerată de criza economică din 2008), perspectiva contingentă și decanonizantă asupra literaturii (proiectul postmodern de asimilare a culturii populare se împlinște prin *literatura-brouhaha*¹⁰, multiplă și eterogenă) și, cel mai important, postumanismul, în accepțiune largă, ca dispozitiv teoretic, *background* filosofic și *praxis* (relevantă pentru viitoarele cercetări ar fi analiza posturală a scriitorilor – a legăturilor dintre luările de poziție extraliterare și viziunea intraliterară). Epistemologic, postumanismul este un mod de cunoaștere (teoretică, speculativă) a lumii, pe care se suprascrie viziunea poetică individuală a tinerilor scriitori. (Enramele filosofice

au stat dintotdeauna în substratul creațiilor artistice, cu atât mai mult în cel al poeziei¹¹. Cazul acestei comunități este similar poeziei eminesciene de extracție schopenhauriană sau existențialismului românesc.) În cuprinsul acestui studiu, mă voi rezuma la analiza mecanismelor poetice, manifestate în mod atitudinal, tematic sau stilistic, care înnoadă semnificații cu rețeaua de idei proliferate de postumanismul filosofic.

Noul (Post-)Om și poezia contemporană

Înainte de toate, este important să definim ce înțelegem prin „postuman”, „postumanism(e)”, care sunt definițiile și accepțiile pe care le voi lua în considerare și de ce este importantă paradigma postumană pentru sistemul poeziei contemporane din România, pentru a vedea care sunt reverberațiile reflecțiilor filosofice în interiorul literaturii. Exceptând dovezile „empirice” ale unor forțe transformatoare în câmpul cultural românesc venind dinspre teoria critică actuală¹², există, în plan internațional, noi discursuri care interoghează „esența” omului și locul acestuia în ierarhia modurilor de existență, grupate sub termenul de „turnură postumană” [*the posthuman turn*]. Studiile recente, începând cu anii 1990, au fost martore la inflația conceptului de „postuman” (și, *in extenso*, a „post-ismelor”), *marker* al schimbărilor onto-epistemologice, aflate la convergența dintre postumanism și post-antropocentrism. Într-o carte din 2019, Francesca Ferrando, profesor la Universitatea din New York (NYU), afirmă că postumanismul este filosofia timpurilor noastre – *i.e.* filosofia secolului XXI –, vector rezultat al unor transformări de ordin biologic, tehnologic și ideatic. „Postumanul” este urmarea unor evenimente cum sunt cea de-a șasea extincție în masă, capitalismul avansat și cea de-a Patra Revoluție Industrială, despre care vorbește Rosi Braidotti¹³. Însă tocmai ubicuitatea conceptului declanșează o serie de ambiguități și de inadvertențe:

„The label «posthuman» is often evoked in a generic and all-inclusive way to indicate any of these different perspectives, creating methodological and theoretical confusion between experts and non-experts alike. Specifically, «posthuman» has become an umbrella term to include Posthumanism (Philosophical, Cultural, and Critical); Transhumanism (in its variants as Extropianism, Liberal Transhumanism, and Democratic Transhumanism, among other currents); New Materialisms (a specific feminist development within the posthumanist frame); the heterogeneous landscape of Anti-humanism; the field of Object-Oriented Ontology; Posthumanities and Metahumanities.”¹⁴

Dintre câmpurile de cunoaștere proliferate la sfârșitul secolului trecut, teoria postumanismului se coagulează odată cu epuizarea postmodernismului, care ajunsese la un punct *terminus*. Această nouă mișcare care se derivă din postmodernism, dar se și distanțează de acesta, aprecia că noile forme ale subiectivității¹⁵ au depășit proiectul ideatic și politic al anilor '70-'80, martoră fiind la fenomenul inflației

tehnologice. Ca disciplină academică, ea se cristalizează în anii '90, consemnând o serie de teoreticieni nutriți în școala poststructuralismului sceptic cu privire la constructul „uman” (Foucault, Deleuze, Derrida) ca Rosi Braidotti, Cary Wolfe, Donna Haraway, Karen Barad, N. Katherine Hayles ș.a. Accepția pe care i-o oferă Francesca Ferrando postumanismului filosofic (ca ramură a postumanismului *tout court*) se îndreaptă în direcția unei înțelegeri comprehensive și exhaustive, care nu scapă, totuși, amfiboliei sau lacunelor. Dacă transumanismul înseamnă, *grosso modo*, îmbunătățirea omului prin tehnologie¹⁶, postumanismul filosofic are ca centru de greutate depășirea categoriilor umanului. În primul rând, motorul acestei filosofii îl reprezintă perspectiva pluralistă (și nu relativistă) asupra individualităților umane („oameni”, și nu „Om”), fiind responsabilă, cu alte cuvinte, de perpetuarea tradiției antiumaniste de a descentra „Omul” care se definește selectiv, începând cu umanismul Antichității, în raport cu o alteritate non-albă, non-europeă, feminină, animală, tehnologică, *queer* etc. De-a lungul istoriei, aceste forme ale „celuilalt” nu au fost recunoscute ca atare, din cauza formelor de biopolitică, adică de control discursiv, politic ori religios. Feminismul, postcolonialismul, teoreticienii *queer* etc. (așa-numitele *difference studies*) au impus o agendă a emancipării intelectuale (cu conotații politice bine definite) și care, pentru că deconspiră discriminările umanismului, fac parte din familia extinsă a post-umanismului. Din acest motiv, Paul Jay contestă relevanța acestuia în contextul reconfigurării umanoarelor în perioada „crizei”, considerând că înlocuirea vechilor concepte cu neologisme prețioase nu validează o deturnare de la umanismul clasic, ci o nuanțare și o expansiune a acestuia¹⁷. În al doilea rând, demantelarea axei uman-uman este dublată de dinamizarea ierarhiilor speciiste și/sau antropocentriste dintre om și animale / organisme animate sau inanimate / automate. Conform Teoriei Actor-Rețea (*Actor-Network Theory* sau, prescurtat, ANT), viața socială cuprinde agenți umani și non-umani implicați într-un asamblaj de interacțiuni (sau „intra-acțiuni”, ca să preiau conceptul de la Karen Barad), care se influențează reciproc. În această paradigmă, omul nu mai este privilegiat ontologic, așa cum era, de pildă, în fenomenologia lui Heidegger, ci este inserat în rețeaua de vietăți care-i întrețin viața. Nu în ultimul rând, de neignorat în această perspectivă este abordarea postdualistă, care pune în criză gândirea binară, țintind să deconstruiască, în sens derridean, dihotomiile precum uman/nonuman, om/animal, om/mașină, bărbat/femeie, natură/cultură etc.¹⁸.

Rezumând, postumanismul este una dintre perspectivele critice care chestionează categoriile esențiale ale umanului, alături de transumanism, antiumanism, metaumanism etc., și se particularizează printr-o *atitudine etică comprehensivă* față de modurile (posibile) de existență, conștientă de identitățile fluide ale oamenilor, cu rădăcinile lor materiale și culturale. Cu alte cuvinte, ontologia postumană, construită plecând de la omologii de conceptualizare cu fizica cuantică și cu teoria coardelor¹⁹, este profund *relațională și plurală*. În acest climat emerg în literatura română o serie de texte feministe (*Arta*

revendicării. Antologie de poezie feministă), *queer* (*Adăposturi. Antologie queer*) sau cu tematică *eco* (*Perturbări în desfășurare. O antologie a prezentului*), care polemizează direct cu patriarhatul, cu heteronormativitatea și cu speciismul. Aceste antologii împart o serie de afinități, atitudini și teme comune unui „subiect etic postuman”, care nu este în mod obligatoriu subiect al transformărilor tehnologice²⁰.

Cum am demonstrat într-un alt studiu, postumanismul a fost asimilat în câmpul cultural românesc atât din considerente familiare, cât și dintr-o tentație a exotismului²¹. Dintre punctele nodale ale teoriei relevante pentru *backgroundul* filosofic al poeziei contemporane, rețin dimensiunea tehnologică, în varianta *soft* (rezonanțele psihoafective ale hibridizării om-automat) sau *hard* (care aparțin registrului *science fiction*), precum și cea etică, care explică reconfigurările dintre ceea ce era „uman”, „mai puțin-umanul” [*less-than-human*] și nonumanul. Ipoteza de la care pornesc este că, de-a lungul celor două decenii, aculturația postumanismului s-a realizat în două valuri: 1. un val prim, sincron cu douămiismul, care a omologat mai degrabă punctele „fierbinți” sau „exotice” ale teoriei, precum și temele postapocaliptice, figura cyborgului, alienarea, dezumanizarea, sensibilitatea electronic-cerebrală – așa cum apar ele în poezia lui Vlad Moldovan, Gabi Eftimie, val chimic²² – și 2. în etapa delimitării postdouămiismului, un val secund, care câștigă în maturitate printr-o critică a valorilor umaniste discriminatorii sau non-inclusive și care, de-a lungul istoriei, au pus la index (și, *ergo*, au tratat cu violență) indivizi sau colective „inferioare” ontologic sau antropologic. Aici, mă refer la poezia lui Timotei Drob, Medeea Iancu, Elena Boldor, Deniz Otay, Tudor Pop, Mihók Tamás, Nóra Urgon, Andrei Doboș, Ioan Coroamă ș.a. Succesiunea dintre cele două valuri o văd ca pe o revelație treptată a unui aisberg: în varianta sa timpurie, postumanul survine în poezie ca un decor exotic, preocupat de modificările identitare și psihologice pe care le presupune existența în Web – vârful aisbergului –, conturându-și treptat componenta etică, responsabilizată și empatică față de alți subiecți/obiecti (*qua* nouă sensibilitate integrată și integrantă), care devine un criteriu de apartenență la *comunitatea postuman/ist/ă* – partea nevăzută a ghețarului.

Premisele postumanismului: de la cultura digitală la „ecranul global”

Proliferarea culturii media este, probabil, cel mai important factor al importului de teorie și al aclimatizării viziunii postumaniste²³ în spațiul românesc. Aceasta nu doar că a schimbat iremediabil regimurile contemporaneității, dar a schimbat structural poezia contemporană, deopotrivă la nivel formal și tematic²⁴. Deși noile media au repercusiuni psihoafective, economice și sociale irefutabile, ele nu au forța de a modifica paradigma literaturii, așa cum trecerea de la comunism la democrație²⁵ a solicitat o metamorfoză de urgență a culturii române, însă au meritul de a fi mobilizat conștiințele individuale către o *reconfigurare a omului*.

Chiar dacă revoluția din 1989 a atras după sine o serie de transformări esențiale ale realității sociale, politice și

economice, implementarea infrastructurii digitale a fost relativ încetinită până în apropierea anului 2007²⁶ (aderarea la Uniunea Europeană), când aproape jumătate din populația României avea acces la internet. De unde rezultă că, abia după aproximativ trei decenii de când optzeciștii au văzut lumina zilei, România a reușit să îndeplinească una dintre condițiile *sine qua non* ale postmodernității: societatea „înalț tehnologizată”²⁷ sau înscrisă în logica „ecranului global”, după o sintagmă a lui Lipovetsky și Serroy. Continua evoluție și (re)inventare a tehnologiilor digitale și a noilor media au provocat o serie de evoluții în percepția biologicului și în felul în care este înțeleasă lumea din punct de vedere cognitiv și afectiv. Considerate până nu demult avataruri ale *science-fiction*-ului, clonarea, hrana artificială sau cyborgul devin imagini contemporane ale celei de-a Patra Revoluția Industrială, care dizolvă incremental limitele dintre uman, cultural, tehnologic și animal. Cu un termen generic, *postumanul* este suma acestor metamorfozări biologice, societale și mentale, care au survenit odată cu anii '90²⁸. Antropologi și sociologi precum Gilles Lipovetsky și Jean Serroy pun pe seama ubicuității ecranelor transformarea „modurilor de viață, relația noastră cu informația, cu spațiul-timp, cu călătoria și cu consumul; ea [rețeaua ecranelor] a devenit un instrument de comunicare și de informare, un intermediar cvasiinevitabil în raporturile noastre cu lumea și cu ceilalți. A fi înseamnă, tot mai mult, a fi bransat la ecran și interconectat în rețele”²⁹. Calchiind conceptul lui Marshall McLuhan de „sat global” drept consecință a interconectivității între sistemele sociale diferite, Lipovetsky și Serroy fac un pas suplimentar și consideră că hipercapitalismul modifică molecular psihologia maselor, moment în care hipermodernitatea înlocuiește postmodernitatea³⁰.

Entuziasmul celor care se încred zelos în capacitățile emancipatoare și democratizante ale „ecranului” este contrabalansat de tagma scepticilor (a nu se înțelege tehnofobi!), convinși că digitalul va pulveriza relațiile umane genuine, comunicarea socială reală, dragostea autentică și senzorialitatea. Societatea hipermodernă promite totuși o nouă formă de *sensibilitate* crescută în rândul celor continuu interconectați. Ecranele nu sunt doar diapozitive care proiectează un continuum al divertismentului hedonist, ci sunt medii informaționale care produc un flux instantaneu de imagini cu și despre suferința de pe întreaga planetă. Televizarea atentatelor de la Turnurile Gemene (11 septembrie 2001), a tsunamiului devastator din Tōhoku (martie 2011) a incendiului de la Colectiv (octombrie 2015) sau, cel mai recent, a războiului din Ucraina (februarie 2022) a sensibilizat rezistența la suferință și a reclamat o solidaritate însoțită de o empatie fără precedent. Așa cum notează și Lipovetsky,

„Dacă ecranele ne «separă» de ceilalți, ele deschid în același timp calea unei mai mari proximități umane, a unei empatii de masă față de cei mai dezmoșteniți, care se poate concretiza în elanuri de solidaritate și de generozitate planetare (ajutoare record strânse cu ocazia tsunamiului și a altor cataclisme), fie ele chiar și foarte ocazionale. [...] Cu

cât există mai multe instrumente de comunicare virtuală, high-tech și ecrane electronice, cu atât oamenii devin mai sensibili la suferințele umane teleprezentate [...]”³¹

Toată cheia problemei constă, se pare, în a-i găsi literaturii traiectorii direct proporționale noilor realități. Îmbogățirea „dicționarului de termeni poetici” cu elemente din jargonul noilor media sau altoirea imaginilor cinematice a jocurilor video pe un suport vizual biografist deja existent sunt doar printre cele mai vizibile efecte în poezie. În vreme ce afluentul principal al douămiismului pune preț pe „viața nudă” a individului (în dezacord cu biografismul estetizant și textualiza(n)t al postmodernilor), considerând cultura un construct social, universul artistic al „nativilor digitali” „nu mai urmărește contactul direct cu realitatea crudă sau cu trăirile interioare nemediate, sfâșietoare, ci cu digitalul și științificul, domesticul și banalul, bovarismul și fantezia”³², cum susține inspirat Bălici. Din perspectiva subiectului postuman – încorporat și interconectat –, intarsiile tehnologice în arhitectura biologică și psihică ridică o problemă identitară: modificările la nivel lingvistic și imagistic vascularizează suplimentar perspectivă postdualistă asupra mai vechilor dihotomii minte/corp, natură/cultură sau om/mașină³³. Ceea ce în prima etapă a poeziei postumaniste depindea de dimensiunea formală și tematică a poemului se va transforma într-un mecanism vizionar supraordonator. Realitățile virtuale ale textelor instrumentează forme de perspectivare a continuumului natură/cultură, diminuând identitățile inflexibile (culturale, rasiale, sexuale, etnice, naționale etc.). La Gabi Eftimie, eretică în raport cu generația sa, dispare Subiectul poetic „tare”, confesional, prin diminuarea afectivității și prin modularea unei voci asexuale („o iubire fără greutate/ o dragoste non/erotică”³⁴): „recycling recycling, omulețul mic de pe scaunul din fața/ mea. 1 entitate umanoidă ca aceea din «**dare**» (i se dau/ substanțe nutritive). în fața lui se dansează./ adi. sms. «*ieșim?*»/ «*de ce să ies afară între oameni.*»/ «*ai ceva să mă întrebi?*»/ «*acolo e viața, da, între noi e viața și afară e lumina.*»” („umanoid”)³⁵. „Umanoidul” Gabriellei Eftimie este o variantă mult mai subtilă și mai vulnerabilă a cyborgului, în comparație cu reprezentările *mainstream*, precum *Terminator* sau himerele biotehnologice. Postumanul apare ca o construcție poetică non-figurativă, ca și cum corpul ar fi fost resorbit de conștiință, iar materialitatea sa a devenit o anexă abstractă. De fapt, orchestrarea sonoră a poemelor reclamă un imaginar al avatarelor, al poliidentităților ce populează infinita rețea digitală. În cyberspațiu, funcțiile somatice, dar și emoțiile sunt la un click distanță: „ceva/ care să mă bage într-o stare/ vreau ceva – da ce vreau – știu ca vreau ceva/ – da ce vreau/ da – vreau să fac ceva// știu că trebuie să fac ceva dar ce/ să mănânc ceva/ bineînțeles să mănânc ceva/ doar pentru plăcerea cu care desfac ambalajul/ captivă în hiperspațiu// din coșul de gunoi îmi dau seama ce am mâncat// se pare că nu eu controlez asta” („captivă în worldwideweb”)³⁶.

Discontinuitățile verbale, retorica fracturată și suprimarea vocii poetice construiesc o formă de alienare, de dezumanizare, preeminentă fiind o anxietate pulsatorie în fața digitalului

care capătă anvergură în existența cotidiană. Însă *repertoire-ul* tehnologic de natură formală nu presupune și o conștiință critică postumanistă asumată. Or, abordarea culturilor media din punct de vedere speculativ și creativ poate derapa fie tehnofobie, fie în entuziasm nemăsurat³⁷, adică într-o formă de tehnocentrism. Decorul postuman și sensibilitatea/atitudinea postumanistă nu se suprapun în întregime. Dintr-o fascinație a exoticiului ori dintr-un complex de inferioritate al literaturii române³⁸, discuția *mainstream* asupra nexurilor dintre postumanism și poezia română contemporană s-a mulțumit să acroșeze doar dimensiunea care vizează impactul noilor media asupra tematicilor literare:

„Recently, Posthumanism is attracting a lot of attention and becoming mainstream. If this growing interest offers precious opportunities for dialogue and collaborations, one of the problems with Posthumanism entering fields which have been historically responsible for perpetrating traditional structures of power is evident in those thinkers who embrace the «exotic» difference, such as the robot, the biotechnological chimeras and the clone, without dealing with the differences embedded within the human realm (the human «others», as emphasized by post-humanism) and planet Earth (the nonhuman «others», as emphasized by post-anthropocentrism).”³⁹

Într-o notă de subsol, Francesca Ferrando adaugă, „[t]hese types of scholars generally approach the machinic difference through hegemonic genealogies, without taking into account the studies on the differences developed from the human «margins», to quote bell hooks (1984), such as feminism or critical race studies, among others”⁴⁰. E, firește, vorba de modul în care discursul literar articulează problematici postumane care nu se rezumă la forma și la tropii pe care-i selectează din diversele câmpuri ale cunoașterii (media). Ipostaza lui Gabi Eftimie din *ochii roșii polaroid. acesta este un test* (2006) se construiește mai degrabă pe o reacție (neo) romantică a individului pus într-o criză ontologică de către Noua Ordine Digitală, dacă nu chiar pe un sentiment al reificării moderniste. Simptomatic pentru anxietatea în fața digitalului și, *ipso facto*, pentru distanța refractară pe care o manifestă Gabi Eftimie pentru tehnologie este proiectul său omogen, liniar: dacă în volumul din 2006 tematiza sentimentul depeizării în fața ecranelor și pierderea centrului de greutate în fluxul biților, în *Sputnik în grădina* (2020) „[p]oezia lui Gabi Eftimie [...] se întoarce simultan la vechiul scop al pastoralei romantice: cel de a crea un lăcaș de refugiu, în mijlocul naturii sau al vieții cotidiene”⁴¹. Și chiar dacă se cartografiază reacțiile subiective generate de noile regimuri ale contemporaneității, poezia lui Gabi Eftimie nu asumă o perspectivă postumanistă⁴².

Lucrurile stau diferit în poezia Elenei Boldor, al cărei debut, *traxx* (2021), se aliniază comunității postuman/ist/e, cel mai vizibil prin formula „alternativă” a poeziei pe care o dinamitează. Scenariile minimaliste, *eye candy* la prima vedere, însoțite de o serie de tweet-uri sau screenshot-uri de pe Instagram (care nu mai șochează, de vreme ce în acest

spațiu se aventurase deja Tudor Pop în *softboi mimosa*), produc un cluster identitar, avatarul unui om „născut și crescut” pe internet. Sensul de *poiesis* al tehnologiei, pe care-l reclamă Francesca Ferrando *apud* Heidegger, are o valență speculativă în volumul Elenei Boldor. *E-Realitatea* e compusă din micro-gesturile și micro-sentimentele turnate când în versuri glacial (post)ironice („poate că-ntr-o zi mă voi hotărî să-mi trăiesc viața/ și-mi voi lua un job// o să am suficienți bani să-mi permit// o cadă plină cu pepsi cu gust de cireșe/ mi-aș lăsa prietenele să o folosească// dacă una din glume nu-mi iese/ le spune că-i un poem”⁴³), când în sentimentalisme anesteziate pe jumătate („dacă nu pot să-mi amintesc cine sunt/ pot să-mi amintesc cum m-ai făcut să mă simt// mi-a fost dor de tine în dimineața când îmi înghețau mâinile/ și nu erai acolo să-mi strângi mâna în buzunarul gecii tale”⁴⁴). Perspectiva postumanistă pe care o concretizează Elena Boldor este observabilă cel puțin în două dintre temele centrale ale volumului: moartea în worldwideweb și chestiunea artei în „epoca reproductibilității sale tehnice” (Walter Benjamin).

Contemporaneitatea fiind de domeniul „multitudinii”, al multiplicării „spațiilor publice” sau a imixtiunii dintre spațiul public și cel privat, cum afirmă Lionel Riffel⁴⁵, câmpul literar și-a apropiat diferite tehnici de diseminare a textelor: „One final phenomenon: the realm of writing has never been so extensive, nor has the idea of publication ever been so plural. Not a day passes without a great percentage of humanity publishing one or numerous texts: on a blog, a social media network, orelsewhere. To publish no longer means to participate in that marvelous, abstract public sphere Habermas described. On the contrary, publishing or making public is now a matter of multiplying one’s text within public spaces”⁴⁶. Acest fenomen a contribuit fundamental la renunțarea la paradigma esențialistă a literaturii, percepută de acum într-un mod istoricizat și contingent. Definițiile rigide asupra „literarității” au fost dinamitate de reproductibilitatea digitală a artei așa cum grațiile umanului au intrat în disoluție. Decupajele Elenei Boldor de tweet-uri, căutările de pe Google sau chat-urile care conțin *one-liners* de o ironie care ajung la cinism⁴⁷ reproblematicizează mai vechea interogație *ce este arta?* Tehnologia modifică propria consistență și identitate (până la urmă, *e-realitatea* construită în poezia Elenei Boldor poate fi, fără rezerve, o realitate virtuală de tip *Sims City* sau *Second Life*) într-un mod creativ, depășindu-se astfel anxietatea timpurie. Ecranul telefonului are ceva relevant pentru propriul eu: „mă simt mai aproape de oamenii de pe internet decât/ de cei din viața reală/ [...] mă simt/ cea mai frumoasă când ecranul îmi luminează fața”⁴⁸. Însă același ecran poate fi arta în sine („există un nr :semn infinit: de lucruri care pot fi/ comunicate prin căutarea google de pe internet/ mi-e teamă că nu voi muri niciodată”⁴⁹), poeta jonglează intertextual și ironic-polemic cu vetusta și idealista preconcepție că arta imortalizează creatorul. Acum, pe Internet, nu doar că există prin intermediul *social media*, dar arta intrată în acest circuit este automat „eternă”: „CUM POȚI MURI ACUM CĂ/ ARTA E PE NET?”⁵⁰. Conceptul „tare” de *thanatos* este și el surmontat de noile moduri de existență: Elena Boldor nu

mai abordează conceptele de viață/moarte într-o optică binară, ci le reconsideră sub forma unor concepte fluide. Postdualist⁵¹ în perspectivă, volumul *Traxx* modifică speculativ consistența morții – identitatea *media* rămâne chiar și atunci când biologicul intră în extincție. Internetul e noua Arhivă a existențelor („singurul lucru care mă face să exist în acest moment/ e profilul meu de instagram chiar dacă/ nu am postat un selfie”⁵²), iar felul în care Boldor gramaticalizează tema identitară consolidează o imaginar tehnologic temperat, departe de a cădea în plasa teho-fobiei/-filiei.

Postumanism și politici identitare

Dacă literatura anilor 2000 a convocat un imaginar traumatic determinat de tranziția violentă a anilor '90, imaginar care a suscitatalrândul său practici precum biografismul-confesional și autoficțiunea⁵³, flancul postuman/ist va continua tradiția literaturii și a poeziei reinvestite cu o funcție *politică* ca reacție subversivă la realitățile sordide⁵⁴. Un punct nodal important pentru emergența postumanismului *qua* filtru prin care poezia examinează creativ realitatea îl reprezintă cristalizarea unei conștiințe feministe în interiorul literaturii postcomuniste. Prin modul în care Elena Vlădăreanu sau Ruxandra Novac au dezarmat în poezia lor nu doar feminitatea-construct, ci și feminismul exacerbant prin vulgaritate și sexualitate⁵⁵, poetele douămiiste au făcut posibilă cristalizarea unei sensibilități postumane. „Contribuția teoretică a feminismului la postumanism este de primă importanță – afirmă Francesca Ferrando. Faptul că feminismul înarmat cu teorie critică a pus sub semnul întrebării universalitatea simbolurilor masculine a avut un rol fundamental în cadrul demersului postumanist de dislocare a umanului și a logosului antropocentric din centrul discursului”⁵⁶. Feminismul postuman⁵⁷ este în strânsă legătură cu imaginarul și vocabularul traumatic, de vreme ce istoria umanizării se confundă ineluctabil cu istoria dezumanizării alterității „mai- puțin-umane”. În *Delacroix este tabu: suita românească* (2017), Medeea Iancu scrie o poezie care denunță mecanismele prin care femeia a fost depreciată pe scară antropologică, atât ca fenomen autohton, cât și ca manifestare universală. Enunțurile-sentință care se desprind de pe o platformă biografistă vizibilă doar în filigranul imaginarului, denunță, ca într-un proces inchiuzitorial pe dos, stereotipiile de gen inculcate din copilărie: „Țara care învață băieții să dreseze/ fete. Țara care simpatizează// Criminalul și stigmatizează/ Victima.// [...] Coșmarul meu nu/ Are niciun/ Accent/ Românesc”⁵⁸. De altfel, copilul nu mai reprezintă o figură fragilă și angelică în poezia Medeei Iancu, ci un „recipient” psihologic căruia i se inoculează forme de agresiune împotriva celei care, prin „natura” ei, este „parcela-aceasta de/ Natură în care tu, ca bărbat/ Trebuie să intervii”⁵⁹. Întregul poem „[Tatăl a spus...]” este construit pe o retorică deopotrivă liturgică și didactică: poeta impersonază monologul parental menit să inițieze copilul în masculinitatea toxică, distrugându-i din fașă inocența. Polemizând frontal cu discursul religios, care a perpetuat de-a lungul timpului un dispreț structural față de femeie, fiind considerată indice al păcatului, poemele

sunt o aducere împreună a „tuturor vulnerabilităților pe care societatea le construiește și le perpetuează în jurul femeii”⁶⁰: de la obiectificarea femeii, până la violența domestică, umilire și viol, ca *markeri* ai puterii și ai validării masculine. În această logică a sexismului, femeia nu este om, pentru că nu este bărbat; și pentru că nu este congenital bărbat, ea e condamnată să fie o umbră a umanului: „Ei îmi spun că un poem trebuie/ Să fie scris *așa*, că o femeie trebuie// Să se îmbrace *așa*, că discursul meu trebuie să fie/ *Așa*”⁶¹. Pe același mecanism funcționează și modul în care ocularul heteronormativ înregistrează membrii comunităților LGBTQ+ ca fiind *infra*-umani. Prin poezie se dă voce unor comunități asuprite, care de-a lungul istoriei și care sunt chiar și astăzi sunt pentru patriarhat o deviație de la natura umană⁶². În ciuda *ethosului* virulent și revendicativ, poemele Medeei Iancu au ca principiu de bază empatia și căldura (post)umană. Din sinceritate și *grijă* pentru categoria „Celuilalt” din care face parte se naște revolta și violența limbajului care devine autoconștient de „frica”, „groaza”, „abuzul” și „crima” pe care le perpetuează. *Sângele* devine un substitut metonimic al femeii, pentru că el acroșează înțelesuri precum căldura corporală, protectivă, solidaritatea prin afiliere, dar și crima, menștra ca „neputință lunară” sau „mizerie” corporală. Acest mecanism de metaforizare „slabă” este impersonalizează discursul poetic, însă fără a renunța complet la identitatea „tare” a eului feminin care regizează textul. În cazul poeziei *queer* sau feministe, postumanul are, mai degrabă, valențe identitar-comunitare (și, de aici, osatura violent-existențială, mai aproape de *ethosul* douămiist), menite să demaște constructul social, politic și psihologic de „femeie”. Prin urmare, cisterna care alimentează atât nivelul formal al poemelor, cât și cel tematic/ideatic este dezvăluirea creativă proceselor de „umanizare” și „dezumanizare” a femeii de către *establishment*-ul patriarhal⁶³. Și pentru că nu există o „tradiție” a feminismului armat critic în lirica românească, autorii și autoarele apelează la identitățile solide și la retorici viscereale (poetică revendicativă, ton insurecțional, polarizări violente) în mod strategic (ceea ce Gayatri Spivak numește „esențialism strategic”⁶⁴), pentru a marca urgența exprimării problemelor sociale. Așadar, atunci când scrie despre literatura poetelor Iuliana Lungu, Jasmina Al-Qaisi, Tina Haș, Mihaela Michailov, Alina Soare, Sașa Zare, bianca ela, Alina Purcaru, Veda Popovici, I.M.Clau, Medeea Iancu face apologia poeziei feministe ca atitudine etică postumană, care caută să încrimineze procesele de „umanizare” a marginalilor:

„În încercarea de a-și afirma autonomia, creația, viziunea, limbajul, autor-itatea și drepturile, vrînd să iasă din claustrofobia, agorafobia și oprimarea istorică, aceste autoare resping poetica, estetica și educația (literar) patriarhală, creînd astfel posibilitatea nașterii unor subiectivități diverse, a unor direcții și identități feministe, asumate, complexe, care pot construi o literatură mai umană, a tuturor experiențelor, poveștilor și vocilor care au fost sechestrate în conacele (hetero)patriarhilor, pe foile și între copertele literaturii (hetero)patriarhale.”⁶⁵

Aceeași voință destructurantă a stereotipurilor (*etnice*, de această dată) proliferate în postcomunismul românesc o regăsim în poezia lui Timotei Drob, al cărei avânt postumanist este de a pune în criză două „puncte de rezistență” încă inepuizabile: subculturile și rasismul structural (i.e. antițigănistul). *Tone de aur* (2019) instrumentalizează universul social și stilistic al manelelor⁶⁶ pentru ca demascându-le să angreneze o „devenire-nomad a Europei [care] presupune o rezistență împotriva naționalismului, xenofobiei și rasismului”⁶⁷. Asociați de obicei cu subcultura manelelor, romii au avut parte de o istorie traumatică pe „plaiurile mioritice”, începând cu robia/sclavia care au început odată cu secolele XIV-XV și până la lagărele de concentrare din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În aceeași măsură, literatura română e un foarte bun studiu de caz pentru tertipurile prin care comunitățile rome au fost rasializate⁶⁸. Dezumanizați, asupriți, „subumani” sau chiar „monștri”, romii își configurează prezența în poemele lui Drob pentru a configura o poetică identitară subversivă: „Nu suntem toți acum/ Chiar niște monștri./ Uită-te-n ochii mei, poți să-mi vezi sufletul/ Poți să mă crezi, am lacrimi în ochi/ Apa asta sărată este adevărul lăsat de/ Domnul în corpurile noastre/ Adevărul este Domnul din Ceruri”⁶⁹ („M-au arestat degeaba”). Utilizarea tropilor din manele, a lexicului colocvial sunt atât forme ale întrupării [*embodiment*], ale instalării în „pielea” celui rasializat, pentru a descuama „valorile tradiționale” (numele unui ciclu de poeme), cât și utilizări vădite ale stereotipurilor, tocmai pentru a le denunța. În „Bulanistan”, care are ca matrice biografică originală „jandarmeriada” (protestele din 10 august 2018), Timotei Drob calchiază scenariul dialectic al lui Arghezi din *Flori de mușgai* și demască discrepanța dintre aparență și esență, discrepanța între gesticulația evlavioasă și comportamentul toxic social: „De ce pupi steagu’ domnu’ polițist?/ De ce pupi maica domnului domnule/ De ce ți-e frică ai văzut moartea în ochii/ fiilor și fiicelor tale?/ De ce îți bați nevasta, domnule/ îți calci rușinea în picioare/ de dimineața până seara tropăind în ghetă negru închis/ - imun la pete de sânge/ negru cu care se hrănește/ sângele proaspăt domnule./ De ce ți-e frică de cei slabi/ Și le verși sângele la răsărit/ Crezi că domnul tău nu aude/ strigătele celor nevinovați/ Crezi că domnul tău uită/ dacă pupi moartea pe obraz?/ De ce te plimbi în dubă./ ți-e frică să stai drept?/ De ce violezi fete muncitoare./ crezi că o să trăiești/ și că domnul tău va uita/ ce frumos îți stă uniformă?// Ai grijă ce pupi, ai grijă ce pupi”⁷⁰. De vreme ce literatura română postcomunistă s-a angajat într-o „artă a revendicării” comunităților sexualizate sau rasializate – începând chiar cu poezia douămiistă, se poate vorbi, deci, de un proces de *postumanizare* a figurilor alterității, printr-o poetică a denunțării violenței.

„We are all embarked in the same boat”⁷¹

Viziunea postumanistă este cel mai ușor reperabilă în ceea ce se poate identifica drept poezie *eco*, ce a luat naștere în anii 2000 cu o agendă anticapitalistă (din cauza tendinței de a exploata natura pentru capital) și care pune la lucru critic și speculativ

post-antropocentrismul. Dacă în proza de după 1989 natura apare ca o heterotopie apocaliptică, fiind amplasată în zona ruinelor postindustriale, dar lipsită de o conștiință ecologică⁷², în poezie se poate vorbi despre o creștere a interesului față de actorii nonumani și crizele climatice ca efecte ale formelor perverse de capitalism. Cum afirmă Mihai Iovănel în *Istoria...* sa: „Totuși, după 2012 temele ecologice ajung să trezească nu doar nostalgii pasivă, ci și angajare”⁷³.

Ecopoezia unor poeți ca Gabi Eftimie, Mihók Tamás, Andrei Doboș, Bogdan Tiutiu, Ioan Coroamă sau cea din *Perturbări în desfășurare. O antologie a prezentului* (2021) câștigă incremental capital simbolic în câmpul literar românesc din cel puțin două motive: *primo*, judecând din punct de vedere extraliterar, contextul geologic al începutului de secol XXI impune, în regim de urgență, regândirea poziției omului pe Pământ, iar poezia și, *in extenso*, literatura captează (aproape) instantaneu punctele nevralgice ale realității umane. Antropocenul este, după unii cercetători, era geologică pe care o parcurgem. Ea origenează în procesul de industrializare al societăților moderne din secolul al XVIII-lea și reflectă repercusiunile agentivității violente a omului, care s-a crezut stăpân peste natură și peste speciile „inferioare” (acum pe cale de dispariție). Unul dintre filosofi Antropocenului, Bruno Latour accentuează importanța activării unei responsabilități cu privire la mediul înconjurător. Corelativul acestei responsabilități necesare în poezie este „gândirea ecologică”, pe care o prescrie, de pildă, V. Leac în prefața la antologia din 2021: „Lucrarea aceasta nu-și propune să schimbe lumea, e naiv să te gândești la asta, e mai degrabă o reacție la ceea ce se întâmplă în prezent [dezastre ecologice, supraexploatarea agriculturii și a animalelor, schimbările climatice, defrișările, poluarea etc. – n.m. E.L.], o constatare tristă și eterogenă de narațiuni, de noi forme de gândire ecologică, dar și de incertitudini și ezitări”⁷⁴. *Secundo*, poezia de după 2010 s-a simțit nevoită să depășească (neo) antropocentrismul (Alexandru Mușina) reinstalat odată cu momentul postmodern. Vreme de patru decenii, omul în „concretețea sa” și-a revendicat rolul fondator în producția poetică, după ce fusese evacuat în timpul modernismului purist⁷⁵. Din aceste motive, poezia *eco* se remarcă, în primul rând, prin post-antropocentrism, printr-o tematizare a co-agentivității nonumanului și printr-un continuum uman-natural-vegetal⁷⁶ adânc înrădăcinat în matricea afectivă, care au reverberații și în modul în care se regizează stilistic scenariile.

Mihók Tamás gramaticalizează în *Biocharia. ritual ecolatru* un univers în care umanitatea poartă stigmatul violenței și al aroganței sale speciiste. Așa arată o postapocalipsă regizată de poet, o panoramă dezavuată a efectelor capitalismului, amalgamând, pe principiul insolității post-surrealiste, imagini din registre diferite ale omului conjugat cu vegetalul, cu obiectualul: „algele se împutăneau transpiram și molfăiam năvoadele/ apa din butoi se făcu înecăcioasă gălgăiam separam/ clorofila de hemoglobină pisica de mare ne traversa/ jumătate de emisferă scuipa funingine peste conserve/ matoșii aveau fețele tot mai supte dezghioceau mazăre/ beau bulion fredonau și ascuteau simțurile în proră/ la răsărit

țâșneam pe sub părinții noștri de plastic seara/ depuneam icle cu dublă calitate devastam piețele est-europene⁷⁷ („ingrediente”). Dimensiunea speculativă a poemelor lui Tamás este acompaniat de cea critică, fără de care nu s-ar putea discuta despre o viziune postumanistă veritabilă⁷⁸. În „pețiolul inimii”, se schimbă recursiv centrul pronominal al enunțurilor („îți” – „îmi” – „ne”), pentru a întări prin repetiția obsesivă efectele pe care neglijența omului o are asupra mediului natural – transferând culpa asupra întregii specii umane: „pelicula artificială/ din stratul de ozon/ îți/îmi/ne aparține⁷⁹”. La nivel formal, postumanismul vascularizează o poetică hibridă, care amalgamează tonalitatea impersonală și dimensiunea confesivă. În cazul lui Mihók Tamás, poezia se întoarce la abstracționismul de tip Ion Barbu și la asintaxism pentru a putea cristaliza imagini ale nonumanului (pe principiul că omului îi incumbă o dezvoltare coerentă și sintagmatică a imaginilor). Mortificarea limbajului înseamnă deopotrivă o înscenare e incomunicabilității inter-specii și o pierdere a propriei relevanțe și supremații construite cultural și istoric.

O altă strategie textuală pentru a ilumina grija pentru alte specii este intertextualitatea și chiar intersecționalitatea. Nóra Ugron rescrie poemul *Riga Crypto și Lăpona Enigel* al lui Ion Barbu, cunoscut pentru poetica sa non-antropomorfică, sub noua formulă *queer*, eco-conștientă, *postumană* (*Hriba Crypto și țărancă Enigel*). Poeta răstoarnă sexul ciupercii Crypto („Crăiță Crypto, nepătrunsă”) și o face pe Enigel reprezentantă a proletariatului („Enigel lucrătoare”), într-un joc poetic ce angrenează ideologia și ingeniozitatea tehnica. Scenariul poetic este deturnat la rândul său: nu mai este vorba despre o incompatibilitate de cunoaștere între cele două personaje (intellect-afect), ci de natură sexuală. Întregul ritual homoerotic eșuat este regizat în fundalul unei naturi afectate de criza climatică: „Mă tot arde soarele-nțelept./ Topindu-se gheața, sunt zăpezi./ Tot polul meu un vis visează:/ Luncă plin-de nea, margini verzi, Căldura nu avansează⁸⁰”. Ratarea are acum o altă față: diferențele ontologice sau gnoseologice sunt substituie, în registru buf, căldura sufocantă, care le ucide și pe țărancă Enigel (o metaforă a întregului ecosistem pus în slujba mijloacelor de producție) și pe organismul vegetal Crypto: „Că-i greu soare mult să îndure/ Ciupercă crudă de pădure./ și țărancă cu fântână/ în piept, planetă bătrână. Pentru-o făptură mai firavă/ Pahar e clima, cu otravă⁸¹”.

Despre un imaginar cu o distanță emoțională autoimpusă se poate vorbi și în cazul poeziei lui Ioan Coroamă. Volumul lui de debut, *Colectiva* (2022), este armat filosofic și conceptual în sîjalul postumanismului filosofic, exhibându-și la nivelul selecției lexicale *parti-pris*-urile filosofico-ideologice. Chiar titlul trimite nemediat la conceptul de „colectivă” aparținând lui Latour, adică de asamblaj în care oamenii și non-oamenii conviețuiesc și au un impact real unul asupra celuilalt. Nu doar ființele umane au un efect asupra mediului înconjurător, ci și microorganismele fac parte din arhitectura corpului uman, constituindu-i materialitatea: „c-un deget trasez contur peste linii,/ întrebându-mă câtă/ viață trăiește într-un dos de palmă sau/ într-un dos de palmă se ascunde atâta viață/ cât

reușește să ascundă un zâmbet⁸². Spre deosebire de *vibrato*-ul virulent al lui Mihók Tamás și de construcția sa glaciară, Ioan Coroamă se întoarce la senzorialitatea neoromantică, forjând un optimism solar asupra solidarității între specii și subiectivitățile dezavantajate de către capitalism. De altfel, poetul își mărturisește credința față de potențialul emancipator și „activ-participativ” al culturii și al artei eco-conștiente:

„Cultura și arta pot apărea ca lianturi ce asigură praxiologia acțiunilor emancipatoare, fiind înțelese ca tehnici de implicare activ-participativă în adresarea, chestionarea sau soluționarea problemelor capitalismului, și implicit în acest context, al problemelor de mediu. Ieșirea din sfera contemplativului care ne exteriorizează de propria putere de acțiune și schimbare se face tocmai prin încercarea de poziționare subversivă și de demantelare, scurtcircuitare, sau blocare a funcționării dinamicilor fluxului capitalist, prin ceea ce Debord denumea mijloace de deturnare (*détournement*) a acestor dinamici.”⁸³

Colectiva este o sinteză a viziunii cosmocentrice, de proveniență orientală, și a filosofiei postmoderne à la Deleuze & Guattari. Subiectivitatea la Coroamă este fluidă, relațională și, ca la Gabi Eftimie, asexuală (nu există de-a lungul volumului indici ai sexualității vocii poetice). Cunoașterea își asumă propriile limite în procesul descoperirii alterității nonumane. Invers ca la Nichita Stănescu, care metaforiza și antropomorfiza natura în procesul „comunicării”, în poemul „copaci” se recurge la consemnarea reacțiilor senzoriale în urma atingerii dintre om și copac. E vorba aici de o acceptare a diferențelor epistemologice, fără a stabili relații ierarhice: „nu mai trudesesc să mă imprim în viziunea lor./ să mă transpun cu gândul meu de om în clorofila pomilor./ și ei mă văd, mă simt, mă storc./ dar nu-mi oferă calea științei lor./ ci doar mă lasă să-i ating cu tot ce pot⁸⁴”. O consecință a acestui proces este însă faptul că, oricât de promițător și necesar ar fi post-antropocentrismul, există și trebuie conștientizate și *limitele* paradigmei postumane: nu tot omul este responsabil de deconstrucția discursului asupra propriei naturi? Cum se poate produce un mod de gândire creativă care să fie emisă de către o altă epistemologie decât cea umană? Impasul postumanismului, așa cum glosează Arne Johan Vetlesen în cartea sa⁸⁵, este acela de a rămâne în interiorul discursului produs de om. Așa cum, de pildă, în experimentul fizicii cuantice, dualitatea particulă-undă există latent, dar se manifestă contextual, adică în funcție de prezența sau nu a observatorului (și cine poate fi acest observator, dacă nu omul?). Fără a avea pretenția că duce până la capăt proiectul gândirii postumaniste, poezia *eco* îi survolează nodurile tematice, perspectivele etice, dar și limitele teoretice și practice.

Concluzii

În concluzie, poezia contemporană poate fi citită din perspectiva postumanistă într-o relație directă cu mutațiile

de sensibilitate și de imaginar suscitade de către proliferarea culturii digitale. În acest studiu am demonstrat cum cel de-al doilea val al postumanismului aclimatizat în câmpul liricii românești depășește perspectiva tehnocentrică, pentru exotismul său. Atât volumele ce abordează problematica identitară în raport cu tradiția dezumanizării exercitate de către omul canonic, alb, mascul și heteronormativ, cât și direcția *eco*, preocupată de criza ecologică, nu doar de cea politică sau socială, completează panorama unei colective postuman/ist/e, solidare cu (chiar dacă fac sau nu parte din) comunitățile marginalizate, sexualizate sau rasializate – într-un cuvânt *umanizate*. Nucleul dur al demersului meu teoretic și analitic l-a constituit, însă, cartografierea „noii

sensibilități” postdouămiiste, atent racordată la problemele contemporanității și sincronizată cu *Weltanschauung*-ul postuman. Schimbând progresiv criteriul de poeticitate către „ermetic” și impersonal (dar jonglând, pe alocuri, cu tranzitivitatea și biografismul), câmpul poetic românesc extrem contemporan și-a îmbogățit repertoriul deja existent cu o serie de noi tematici și de perspective, care continuă proiectul douămiismului, fără să se revendice necritic de la el. Nu în ultimul rând, am pledat pentru o înțelegere a postumanismului nu în calitate de „curent literar” sau paradigmă cultural-artistică, ci ca *background* filosofic al literaturii de după 2010 și ca principiu legitimator al unei „(micro)comunități de memorie și de sentiment” (Max Weber).

Note:

1. „[...] doi sunt catalizatorii emergenței postdouămiismului. Primul motiv ar fi acela că stilistica douămiistă își epuizează capitalul de șoc. Al doilea îl constituie dispariția condițiilor extraliterare care generau frustrarea din substrat a fenomenului 2000.” Ovio Olaru, „«Postdouămiismul». O promoție”, *Transilvania*, nr. 7 (2017): 67.
2. „Se pare că am avea de-a face cu un *postumanism tipologic*, care ne permite să sondăm trecutul cultural al împletirii dintre uman și tehnologic, dar și cu un *postumanism istoric*, care se succede umanismului și pare a defini epoca în care trăim”. Daniela Petroșel, *Era mașinii. Despre postumanism și imaginarul tehnologic în literatură*, (București: Tracus Arte, 2014), 45-46.
3. Autorii volumului *The Cambridge Companion to Literature and the Posthuman* (2017) consideră că avataruri ale postumanului și radicali ai gândirii postumaniste sunt recognoscibile în toate epocile culturale, începând cu Evul Mediu și Renașterea și terminând cu postmodernitatea. De asemenea Cary Wolfe se referă la același comportament transistoric al postumanismului atunci când spune că el precedă și urmează, simultan, umanismului. Vezi Bruce Clarke, Manuela Rossini, eds., *The Cambridge Companion to Literature and the Posthuman* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017) și Cary Wolfe, *What is Posthumanism?* (London: University of Minnesota Press, 2010), xv.
4. Mihnea Bălci e de părere că „[p]ână și douămiismul, în ciuda (sau poate chiar din cauza) egocentrismului și a anti-postmodernismului cultivate, poate fi clasificat în paradigma postumană prin exhibarea poziției marginalității sociale, a condiției feminine în diferență și în raport cu instanța masculină și, cel mai important, a demitizării prestigiului literaturii «înalte», în acest caz optzecismul”. Mihnea Bălci, „Postdouămiismul: o paradigmă în *progress*”, *Euphorion*, nr. 4 (2017): 9.
5. Emanuel Lupașcu, „Gherasim Luca în (și dincolo de) anii 2000”, *Poesis internațional*, nr. 28 (2021): 18.
6. Alex Ciorogar, „«Postumanismul» românesc?”, în *postumanismul*, coord. Alex Ciorogar (București: Tracus Arte, 2019), 209-211. Ulterior, criticul l-a înlocuit cu hipernimul de „metamodernism”. Vezi Alex Ciorogar, „Metamodernismul poetic românesc”, *Euphorion*, no. 4 (2017), 10-12 și Idem, „Poezia românească extrem contemporană”, *Dilema veche*, nr. 908 (2021). <https://dilemaveche.ro/sectiune/carte/articol/poezia-romaneasca-extrem-contemporana>.
7. Despre modul în care funcționează transferurile de capital cultural între centru și (semi)periferii, vezi Alex Goldiș, „The Functionality of Literatures Translated within the Romanian Thaw Polysystem”, în *Beyond the Iron Curtain. Revisiting the Literary System of Communist Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Ovio Olaru, and Andrei Terian (Berlin: Peter Lang, 2021), 235: „Although Gideon Toury’s famous statement according to which «translations are facts of target cultures» is relatively old, the real impact of translations on a particular national literature is rather difficult to assess, for a number of reasons: first of all, literary influence—regardless of whether related to broader interferences regarding literary movements or to major cultural directions—cannot be limited to the translation system. In so-called peripheral or semi-peripheral cultures, unmediated reading—taking place via an international language—can be a decisive factor in the dynamic between two or more literatures at a given time”.
8. Alexandru Matei, Christian Moraru, Andrei Terian, „Introduction: Toward a ‘Post’ Vocabulary – A Lab Report”, în *Theory in the “Post” Era. A Vocabulary for the 21st-Century Conceptual Commons*, ed. Alexandru Matei, Christian Moraru, and Andrei Terian (New York: Bloomsbury Academic, 2021), 15.
9. Utilizez conceptul de „comunitate” într-un sens non-religios, în siajul lui Maurice Blanchot. *Comunitatea postumană/istă* se apropie astfel de conceptul de „comunitate electivă” (opusă „comunității tradiționale”, la care se aderă din principii ereditare), care „există numai printr-o decizie care îi strânge laolaltă pe membrii ei în jurul unei alegeri fără de care nu ar fi putut exista”, Maurice Blanchot, *Comunitatea de nemărturisit*, trad. Andreea Rațiu, postfață de Bogdan Ghiu (Cluj-Napoca: Tact, 2015), 70.
10. Lionel Riffel, *Brouhaha. Worlds of the Contemporary*, trans. Raymond N. MacKenzie (London: University of Minnesota Press, 2018), *passim*.
11. Vezi Jeffrey R. Di Leo, „Philosophy as World Literature: An Introduction”, în *Philosophy as World Literature*, ed. Jeffrey R. Di Leo (New York: Bloomsbury Academic, 2020), 1-20.
12. Ovio Olaru, „Postdouămiismul. Poezie, povești, băiețeală”, *Euphorion*, nr. 4 (2017), 24: „Estetica postumană, de exemplu, și-a făcut loc în poezia românească fără ca în prealabil să fi existat o dezbatere manifestă despre cadrele conceptuale ale fenomenului. Această urmărire

- disperată a sincronismului e evidentă în momentele în care poezia operează cu universuri imaginare perfect ermetice, conținând un lexic și un set de valori complet opace pentru conștiința colectivă”.
13. Vezi Rosi Braidotti, *Posthuman Knowledge* (Cambridge: Polity Press, 2019), *passim*. Cadrul mai larg al nașterii postumanului număra, după Rosi Braidotti, următoarele cauze: *a.* antiumanismul (asociat cu poststructuralismul anilor '60) responsabil de deconstrucția „Omului” canonic, neutru, ca „măsură a tuturor lucrurilor” – acest fenomen se întâmplă după ce ideologiile purității (rasiale, etnice, politice) de la începutul secolului al XX-lea au demascat eșecul iluziei iluministe (credința în umanitate ca esență universală, emancipatoare); *b.* politicile capitalismului avansat [*advanced/cognitive capitalism*] care radicalizează inegalitățile sociale – Elon Musk acumulează un capital cât suma capitalurilor individuale a 80% din populația globului – și care au „transformat ecosistemul într-un aparat planetar de producție”; *c.* utilizarea tehnologiilor avansate în scopuri bio- și necro-politice (i.e. „tehnologii ale morții”); *d.* „criza umanioarelor”, interesul scăzut pentru științele „slabe”, considerate desuete și irelevante pentru era informațională pe care o traversăm. Vezi Rosi Braidotti, *Postumanul*, trad.: Ovidiu Anemțoaicea (București: Editura Hecate, 2016), 7-21.
 14. Francesca Ferrando, *Philosophical Posthumanism* (London: Bloomsbury Academic, 2019), 1.
 15. Responsabil de utilizarea preliminară a termenului este Ihab Hassan în textul „Prometheus as Performer: Toward a Posthumanist Culture” (1977).
 16. Adeseori în mijlocul discuțiilor autohtone asupra conceptului de postumanism s-au înregistrat neînțelegeri în ceea ce privește legătura acestuia cu tehnologia, astfel confundându-se cu transumanismul, cum o subliniază Yigru Zeltit. *Demonstrandum*-ul Francescăi Ferrando este lămuritor și transparent: dacă postumanismul originează în studiile diferențelor [*difference studies*] și în pluralismul asumat de postmodernitate, transumanismul își are rădăcinile în proiectul iluminist, încrezător în capacitățile omului de a-și depăși condiția. De aceea, postumanul este văzut ca următoarea treaptă a evoluției umane, țelul ultim al transumanismului fiind descărcarea conștiinței umane pe un spațiu de stocare digital. Vezi Ferrando, *Philosophical*, 27-39.
 17. Paul Jay, *The Humanities “Crisis” and the Future of Literary Studies* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 6 și 58: „Issues central to what it means to be human, related to gender, race, sexuality, class, subjectivity, and the politics of cultural belonging have become central in literary analyses. These developments should not be viewed as a turn away from the traditional interests of the humanities, but rather, as an important expansion and deepening of those interests. As contemporary humanists rise to the challenge of explaining what gets studied in the humanities and why it is valuable, they need to find a way to stress the value of these changes, to emphasize how they expand and deepen the study of what it means to be human” și „From this point of view the culture of dissent Brooks catalogues ought to be seen as a positive, not a negative force, an expansion of humanism’s ideals, not an attempt to move beyond them to some post- or even antihumanism. This culture of dissent should strengthen, not weaken humanism, allowing it to, as Brooks puts it, «make good on the democratic and egalitarian claims of American society»”.
 18. Ferrando, *Philosophical*, 54-58.
 19. Se pot identifica izotopii între demersul Francescăi Ferrando și ipoteza postmodernismului pe care o propune la noi Ioana Em. Petrescu. Modele epistemologice ale fizicii cuantice au consecințe și în structura abisală a omului: pulverizarea substanțialității, dispariția antropocentrismului (care-și jucase rolul pe scena istoriei încă din perioada Renașterii), omul nemaexistând individual, independent, ci *relațional*, în contiguitate cu celelalte forme ontice, definindu-se în raport cu acestea. Astfel, pentru Ioana Em. Petrescu, dacă modernismului îi corespunde imaginea omului individual, autonom, autosuficient și bine delimitabil, postmodernismului îi incumbă o ontologie *relațională*: „Propun, așadar, drept criteriu de diferențiere a celor două modele culturale [*i.e.* modernismul și postmodernismul] deconstrucția – respectiv, re-structurarea – categoriei individualului, cu precizarea că această restructurare presupune, evident, nu ignorarea, ci *conștiința* crizei moderniste a subiectului și la o *nouă accepție a individualului*, conceput nu ca o entitate izolată, ci ca un *sistem dinamic*, nod structural de relații, prin care textura întregului sistem există”, Ioana Em. Petrescu, *Modernism/Postmodernism: o ipoteză*, (Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință, 2006), 34.
 20. Chestiunea culturii digitale sau a transformărilor biotehnologice este necesară, dar nu suficientă pentru a defini postumanismul. Vezi Ferrando, *Philosophical*, 39: „The historical and ontological dimension of technology is a crucial issue when it comes to a proper understanding of the posthumanist agenda. Yet, Posthumanism is a post-*centralizing*, in the sense that it does not recognize one specific center of interest. Posthumanism sees technology as a trait of the human outfit, but not its main focus, which would reduce its own theoretical attempt to a form of techno-reductionism”.
 21. Vezi Emanuel Lupașcu, „Importul postumanismului în critica românească” [în curs de publicare].
 22. „Din utilitarism vor descinde – chiar dacă nu direct – poezia principalilor poeți postdouămiiști, Gabi Eftimie, val chimic, Vlad Moldovan, Vlad Drăgoi, Florentin Popa. Poetica lui Peniuc deschisese poezia română unor surse marginale (cultura pop a MTV-ului, ilustrată prin cântăreața Britney Spears) care nu mai sar din marele trunchi al tradiției (neo)moderniste românești; chiar postmodernismul, de la Cărtărescu la Cristian Popescu, rămăsese pe aceste frecvențe. Acești autori din cel de-al treilea val al poeziei postcomuniste scriu poezia cea mai lipsită de rădăcini în tradiția autohtonă [...]”. Mihai Iovănel, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* (București : Editura Muzeul Literaturii Române, 2017), 160.
 23. Mă refer aici la dimensiunea istoricizată a termenului, asumată în mod expres de către o paradigmă filosofică în plină derulare.
 24. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* (Iași: Polirom, 2021), 282-286.
 25. „Iar, din acest punct de vedere, 1989 este, ca și 1944/1948, un reper determinant, care a schimbat din temelii configurația întregii noastre literaturi, printr-o serie de mutații în lanț, manifestate pe toate palierele sistemului: instituțional (dispariția cenzurii și recăștigarea libertății de exprimare), tehnologic (dublarea și înlocuirea treptată a «galaxiei Gutenberg» prin «era digitală»), economic (dispariția protecționismului cultural și intrarea în jocul «pieței libere»), funcțional (prin pierderea «funcției istoriografice» a literaturii, cum o numește Eugen Negrici, și repoziționarea ei în raport cu alte tipuri de discurs – filosofic, istoriografic, sociologic, dar și jurnalistic) și formal (prin dispariția unor «genuri» specifice perioadei comuniste – literatura «esopică», poezia de propagandă, romanul «obsedantului deceniu» ș.a. – și apariția sau revitalizarea altora – literatura religioasă, ficțiunea de consum, memorialistica etc.)”, Andrei Terian, „Istoria și preistoria literaturii române

- contemporane”, în *Dosare tematice 2016-2017: Literatură, artă, societate*, coord. Ștefan Baghiu și Cosmin Borza (București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2018), 180.
26. Ozana Mazilu, „Istoria internetului în România: cum a ajuns țara noastră să aibă internet mai ieftin și mai rapid decât America”, *Playtech*, 9 iunie 2021. <https://playtech.ro/2021/istoria-internetului-in-romania-cum-a-ajuns-tara-noastra-sa-aiba-internet-mai-ieftin-si-mai-rapid-decat-america/>
 27. „*Postmodernismul este epifenomenul cultural, artistic și, în cele din urmă, literar al postmodernității* calitate în care el reflectă toate trăsăturile filozofice și ideologice ale acesteia [...]: perspectivismul nietzschean, pierderea simțului realității, estetizarea existenței, asocierea constantă cu societatea democratică, înalt tehnologică, informatizată și mediatică de astăzi”, Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, (București: Humanitas, 2010), 79.
 28. Mads Rosendahl Thomsen, preocupat de modul în care schimbările realității se manifestă în literatură, stabilește borna istorică a emergentei termenului de „postuman” (pe care-l refuză, în detrimentul celui de „noul om” [*new human*]) în anii 1970, când revoluțiile biotehnologice au surmontat vechea dihotomie om/mașină. Totuși, postumanul ca proiect teoretic și academic se coagulează în deceniul nouă al secolului trecut. Vezi Mads Rosendahl Thomsen, *The New Human in Literature. Posthuman Visions of Changes in Body, Mind and Society after 1900* (London: Bloomsbury, 2013), 33-34.
 29. Gilles Lipovetsky și Jean Serroy, *Ecranul global: cultură, mass-media și cinema în epoca hipermodernă*, trans. Mihai Ungurean (Iași: Polirom, 2008), 252-253.
 30. Pentru o mai bună înțelegere a dihotomiei postmodern-hipermodern, vezi Gilles Lipovetsky, *Les temps hypermodernes* (Paris: Grasset, 2004).
 31. Lipovetsky și Serroy, *Ecranul*, 258.
 32. Mihnea Bălăci, „Postdouămiismul”, 7.
 33. Rosi Braidotti, „A Theoretical Framework for the Critical Posthumanities”. *Theory, Culture & Society*, Vol. 0, No. 0 (2018), 1: „Two related notions emerge from this claim: firstly, the mind-body continuum – i.e. the embrainment of the body and embodiment of the mind—and secondly, the nature-culture continuum – i.e. «naturecultural» and «humanimal» transversal bonding”.
 34. Gabi Eftimie, *ochii roșii polaroid. Acesta este un test* (București: Editura Vinea, 2006), 38.
 35. *Ibid.*, 97.
 36. *Ibid.*, 36.
 37. Ferrando, *Philosophical*, 42: „Posthumanism follows on Heidegger’s reflection that technology cannot be reduced to mere means, nor to a reification, and thus cannot be «mastered». This reflection shall be addressed within the contemporary fear of AI takeover, that is, the hypothetical scenario where technological beings (for instance, robots and artificial intelligence) will be dominant on Earth, replacing human mastery. [...] Technology per se is not the problem; the problem lays in how human societies approach it, that is, the sociocultural oblivion of the poetic power of technology is the problem”.
 38. Discuția ce s-ar putea extinde în jurul fenomenului de „autocolonizare” în câmpul cultural românesc a fost deschisă de către Laura Pavel: „Merită să ne «autocolonizăm» – cu termenul-metaforă al lui Kiossev – adoptând o idee care aparent nu ne privește, care poate că nu e mai mult decât un jargon academic în vogă?”. Vezi Laura Pavel, „Critica lui «post» – cum am devenit «filo-umani»”, în *postumanismul*, 129.
 39. Ferrando, *Philosophical*, 117-118.
 40. *Ibid.*, 214.
 41. Mihnea Bălăci, „Moodboard» în grădină”, *Observator cultural*, 3 decembrie 2020. <https://www.observatorcultural.ro/articol/moodboard-in-gradina/>.
 42. „Parte din angoase fac subiectul poeziei scrise după 2000, și mă gândesc la proiecte ca cel al lui Val Chemic, al Ruxandrei Novac, al lui Vlad Moldovan, Gabi Eftimie și, mai recent, Alex Văsieș, cu toate că eu intuiesc în textele lor mai degrabă o fascinație față de decorul postuman, concurând fascinației pentru *placelessness*, uniformizare, confuzie socială, *generation gap*, o tendință de a-i întrebuința postumanismului [sic!] metafore fără să le întegreze unei viziuni coerente, fără să le asume pe deplin” [sublinierile îmi aparțin]. Olga Ștefan, „Emoția postumană”, în Ciorogar, *postumanismul*, 137.
 43. Elena Boldor, *Traxx* (Alba Iulia: Editura OMG, 2021), 16.
 44. *Ibid.*, 51.
 45. Riffel, *Brouhaha*, 46-48.
 46. *Ibid.*, 90.
 47. „Autoarea nu alege însă, nici aici, nici în restul poemelor în care se întrevede câte un ciob de cotidian sau o situație biografică, narativizarea textului, ceea ce ar însemna o confruntare directă, asumată cu experiența nefiltrată, ci produce definiții stranie, sarcastice, la limita cinismului”. Bogdan Crețu, „Poezia ca experiment, în două debuturi”, *Observator cultural*, 20 octombrie 2021. <https://www.observatorcultural.ro/articol/poezia-ca-experiment-in-doua-debuturi>.
 48. Boldor, *Traxx*, 14.
 49. *Ibid.*, 75.
 50. *Ibid.*, 30.
 51. Francesca Ferrando recitește „viața postumană” din perspectivă postdualistă, ajungând la concluzia că viața și moartea coexistă: „*How can life and death coexist?* In order to answer this question, let’s bring two simple examples, by mentioning that all the cells in the human body are constantly dying and regenerating—cells in the epidermis, for instance, last about a week. Another example can be found in our daily compost of vegetable scraps, which will decompose and break down into organic *humus* (that is, rich soil)—interestingly enough, *humus* is etymologically related to the term «human»”. Ferrando, *Philosophical*, 108.
 52. Boldor, *Traxx*, 59.
 53. Alex Goldiș, „Traumă și memorie în literatura română postdecembristă”, în *Enciclopedia imaginariilor din România: imaginar literar*, ed. Corin Braga (Iași: Polirom, 2020), 377-384.

54. Același fenomen îl observă și Timothy Yu în legătură cu poezia americană de la începutul secolului XXI. Timothy Yu, „Introduction”, în *The Cambridge Companion to Twenty-First-Century American Poetry*, ed. Timothy Yu (New York: Cambridge University Press, 2021), 14; This collection can best be understood, then, as an effort to define new paradigms that might help us grasp the unfolding projects of twenty-first-century American poetics. Understanding that the narratives and binaries of twentieth-century poetry have come under increasing scrutiny and challenge, these chapters map both continuity and change, while acknowledging how deeply poetry is implicated in contemporary social and political upheavals. What emerges is a nexus of subjects for contemporary poetry – race, gender, sexuality, disability, war, neoliberalism, the environment – that shape, and are being shaped by, a new array of poetic forms and aesthetics”.
55. Vezi Teona Farmatu, „«Scritura feminină» și capcanele genului în poezia anilor 2000. O relectură a (pre)judecăților critice în jurul textelor scrise de Svetlana Cârstean și Elena Vlădăreanu”, *Transilvania*, no. 11-12 (2020): 129-136. <https://doi.org/10.51391/trva.2020.12.17>.
56. Francesca Ferrando, „O genealogie feministă a esteticilor postumane din artele vizuale”, *Post/h/um. Jurnal de studii postumaniste*, 2021. <https://posthum.ro/6-feminisme/francesca-ferrando-o-genealogie-feminista/>.
57. Există un compartiment feminist puternic identitar care vertebreează postumanismul (critic și filosofic). De altfel, Rosi Braidotti afirmă că postumanismul și feminismul sunt fețe ale aceleiași monede: „The claim of this book is that mainstream posthuman scholarship has neglected feminist theory, while in fact feminist theory is one of the precursors of the posthuman turn. *Posthuman Feminism* aims to fill that missing link and argues that they are two sides of the same coin”. Rosi Braidotti, *Posthuman Feminism* (Medford: Polity, 2022) (ebook).
58. Medeea Iancu, *Delacroix este tabu: suita românească* (București: Cartea Românească, 2017), 106.
59. *Ibid.*, 75.
60. Iovănel, *Istoria*, 611.
61. Iancu, *Delacroix*, 26.
62. Un poet foarte important pentru comunitatea LGBTQ+ și pentru poezia politică homosexuală este Răzvan Andrei, care, prin poezia lui afectivă, non-agresivă și solidară cu formele de existență minimalizate, reușește să fortifice orizontul *etic* al literaturii postrevoluționare. Iată cum într-un poem intitulat „Elegie pentru copilul homo” (incomod pentru establishmentul colectiv, care asociază infanțul cu puritatea și cu lipsa sexualității), se demască mecanismele de dezumanizare a persoanelor homosexuale prin criterii ce țin de „biologic” sau de „natură patologică”: „Bărbații care iubesc alți bărbați sînt o deviație a umanului./ După cum femeile care iubesc alte femei sînt mutații ale florilor de magnolie./ Spre voi mă îndrept – diformi, anormali, monștri cu inimi temătoare./ Scheletice chipuri./ paria cu alveolele făcute cercei la urechea dreaptă./ Și mucenici ai bolilor cu transmitere sexuală!/ La picioarele spînzurătorilor de care atîrnați, scuipați/ în obraz de părinți, urîți de prieteni./ mă așez/ și pe voi, copii cu frica în oase, vă îmbrățișez din inima propriei mele frici./ Eu nu sînt eu dacă voi nu/ sînteți și contradicțiile mele sînt mai groaznice./ Dacă nu-s și contradicțiile voastre, coșmarurile mele cele mai/ negre dacă nu se-nîtlnesc cu ale voastre!”. Răzvan Andrei, *Jazz pentru iguane și alte poeme* (București: Curtea Veche Publishing, 2019), 17.
63. „With this gained perspective on the public ritualized constitution of gender, let’s now go back to the human, and revisit it through the different insights we have just presented. The human, in tune with de Beauvoir, is not an essence, but a process: one is not born, but rather becomes human through experience, socialization, reception, and retention (or refusal) of human normative assets. Simultaneously, revisiting Irigaray, the human has been established in the ontological denial of the nonhuman; the recognition of the human has been sustained by a negative reduction of the others—or better, by the absence of a real acknowledgment of embodied alterity and onto-epistemological plurality—through related concomitant exclusions, marked as the inhuman, the subhuman, the less-than-human, and so on.” Ferrando, *Philosophical*, 71.
64. Vezi Gayatri Spivak, „Criticism, Feminism, and the Institution”, *Thesis Eleven: A Socialist Journal*, no. 10-11 (1984): 175-187.
65. Medeea Iancu, „Prefață pentru o revoluție literar-feministă”, în *Arta revendicării. Antologie de poezie feministă*, coord. Medeea Iancu (București: Editura pentru Literatură Feministă, 2019) 78.
66. Capitalul de șoc pe care-l câștigă aici Timotei Drob provine din exploatarea intertextuală unui registru tematic *mainstream* al manelelor: fetișizarea *șmecheriei* și a banilor. Vezi Adrian Schiop, *Șmecherie și lumea rea: universul social al manelelor* (Chișinău: Cartier, 2017), 11-13.
67. Braidotti, *Postumanul*, 75.
68. „Date însă fiind *pozițiile* din care este descrisă mereu comunitatea romă – în mare de către autori români și mai ales prin stereotip, mai ales ca *celălalt* din perspectiva modernității rasializate –, narațiunile din deceniul acestor emancipări, dar și al ascensiunilor politice etniciste radicale sunt, din contră, mai mult documente pentru rasializarea puternică a perspectivei literare.” Cătălina Stanislav et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)”. *Transilvania*, no. 9 (2021): 30.
69. Timotei Drob, *Tone de aur* (Alba Iulia: Editura OMG, 2019), 51.
70. *Ibid.*, 114.
71. Bruno Latour, *Facing Gaia: Eight Lectures on the New Climatic Regime* (Cambridge: Polity, 2017), 62.
72. „Literature remains one of the most reliable sources regarding the perception of nature after the fall of Communism, but not in a demonstrative or programmatic manner that indicates a rise of environmental conscience. As a result of the traumatic memory of Communism, environmental conscience in general and nature writing in particular are occulted by the underlying anti-Communist present in post-1989 prose.” Emanuel Modoc, „Nature Writing in Romania During the Post-War and Post-Communist Period”, *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 3.2 (2017): 85.
73. Iovănel, *Istoria*, 298.
74. V. Leac, coord., *Perturbări în desfășurare. O antologie a prezentului* (București: frACTalia, 2021), 5.
75. Vezi Radu Vancu, *Elegie pentru uman. O critică a modernității poetice de la Pound la Cărtărescu* (București: Humanitas, 2016), *passim*. Cu toate

- acestea, doar în douămiism figura autorului apare „în carne și oase”, de vreme ce, în optzecism, biografismul era doar o formă de „fiecțiune de hârtie”. Vezi Adriana Stan, „Autenticitate și ideologii în literatura douămiistă”, *Transilvania*, no. 8 (2020): 1-6.
76. Vezi Emanuel Lupașcu, „Fragmente pentru o istorie ecocritică a poeziei românești”, *Vatra*, 31 decembrie 2021. <https://revistavatra.org/2021/12/31/ecologii-ale-emanciparii/>
77. Mihók Tamás, *Biocharia. ritual ecolatru* (București: Casa de pariuri literare, 2022), 33.
78. „From a philosophical posthumanist perspective based on mediation, we can interpret Posthumanism as both a reflection on what has been omitted from the notion of the human and a speculation about the possible developments of the human species. The two perspectives are connected: the speculative aspect relies upon a critical understanding of what the notion of the human implies. A critical revision of the human is necessary to the development of a posthumanist agenda”. Ferrando, *Philosophical*, 23.
79. Tamás, *Biocharia*, 36-37.
80. Nóra Ugron, „Hriba Crypto și țărâncă Enigel”, în Leac, *Perturbări*, 557.
81. Ibid., 558.
82. Ioan Coroamă, *Colectiva* (Alba Iulia: Editura OMG, 2022), 18-19.
83. Ioan Coroamă, „Între eco-nomos și eco-logos: posibilități pentru integrarea problemei mediului în narațiunile actualității politico-economice și culturale”, *Vatra*, 31 decembrie 2021. <https://revistavatra.org/2021/12/31/ecologii-ale-emanciparii/>.
84. Coroamă, *Colectiva*, 45.
85. Vezi Arne Johan Vetlesen, *Cosmologies of the Anthropocene. Panpsychism, Animism, and the Limits of Posthumanism* (London and New York: Routledge, 2019). Cf. Ferrando, *Philosophical*, 23: „In the economy of knowledge, humans are both subjects and objects: even when trying to avoid anthropocentric positions, humans are still communicating specific and situated human understandings in a human language to other human beings. Posthumanism shares with humanism the fact that it is still enacted by human beings”.

Bibliography:

- Andrei, Răzvan. *Țazz pentru iguane și alte poeme* [Jazz for Iguanas and Other Poems]. Bucharest: Curtea Veche Publishing, 2019.
- Bălci, Mihnea, „«Moodboard» în grădină” [“Moodboard” in the garden]. *Observator cultural*, December 3, 2020, <https://www.observatorcultural.ro/articol/moodboard-in-gradina/>.
- Bălci, Mihnea. “Postdouămiismul: o paradigmă în *progress*” [Generation post-2000: A Paradigm in Progress]. *Euphorion*, no. 4 (2017): 6-9.
- Blanchot, Maurice. *Comunitatea de nemărturisit* [The Unavowable Community]. Translated by Andreea Rațiu. Cluj-Napoca: Tact, 2015.
- Boldor, Elena. *Traxx*. Alba Iulia: Editura OMG, 2021.
- Braidotti Rosi. *Posthuman Knowledge*. Cambridge: Polity Press, 2019.
- Braidotti, Rosi. “A Theoretical Framework for the Critical Posthumanities.” *Theory, Culture & Society* 36, no. 6 (2018): 31-61.
- Braidotti, Rosi. *Posthuman Feminism*. Medford: Polity, 2022 (ebook).
- Braidotti, Rosi. *Postumanul* [The Posthuman]. Translated by Ovidiu Anemțoaicea. București: Editura Hecate, 2016.
- Cărtărescu, Mircea. *Postmodernismul românesc* [Romanian Postmodernism]. București: Humanitas, 2010.
- Ciorogar, Alex, coord. *Postumanismul* [Posthumanism]. București: Tracus Arte, 2019.
- Ciorogar, Alex. “Metamodernismul poetic românesc” [“Romanian Poetic Metamodernism”]. *Euphorion*, no. 4 (2017):10-12.
- Ciorogar, Alex. “Poezia românească extrem contemporană” [“Extremely Contemporary Romanian Poetry”]. *Dilema veche*, no. 908 (2021). <https://dilemaveche.ro/sectiune/carte/articol/poezia-romaneasca-extrem-contemporana>.
- Clarke, Bruce, and Manuela Rossini, eds. *The Cambridge Companion to Literature and the Posthuman*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Coroamă, Ioan. “Între eco-nomos și eco-logos: posibilități pentru integrarea problemei mediului în narațiunile actualității politico-economice și culturale” [“Between Eco-Nomos and Eco-Logos: Possibilities for Integrating Environmental Issues into Current Political-Economic and Cultural Narratives”]. *Vatra*, 31 decembrie 2021. <https://revistavatra.org/2021/12/31/ecologii-ale-emanciparii/>
- Coroamă, Ioan. *Colectiva* [Collective]. Alba Iulia: Editura OMG, 2022.
- Crețu, Bogdan. “Poezia ca experiment, în două debuturi” [“Poetry as an Experiment, in Two Debuts”]. *Observator cultural*, 20 octombrie 2021. <https://www.observatorcultural.ro/articol/poezia-ca-experiment-in-doua-debuturi/>.
- Di Leo, Jeffrey R., eds. *Philosophy as World Literature*. New York: Bloomsbury Academic, 2020.
- Drob, Timotei. *Tone de aur* [Tons of Gold]. Alba Iulia: Editura OMG, 2019.
- Eftimie, Gabi. *ochii roșii polaroid. acesta este un test* [polaroid red eyes. this is a test]. București: Editura Vinea, 2006.
- Farmatu, Teona. “«Scriitura feminină» și capcanele genului în poezia anilor 2000. O relectură a (pre)judecăților critice în jurul textelor scrise de Svetlana Cârstean și Elena Vlădăreanu” [The ‘female writing’ and the gender traps of the 2000s poetry. A re-reading of the critical (pre) conceptions around the texts written by Svetlana Cârstean and Elena Vlădăreanu]. *Transilvania*, no. 11-12 (2020): 129-136. <https://doi.org/10.51391/trva.2020.12.17>.
- Ferrando, Francesca. “O genealogie feministă a esteticilor postumane din artele vizuale” [A feminist genealogy of posthuman aesthetics in the visual arts]. *Post/h/um. Jurnal de studii postumaniste*, 2021. <https://posthum.ro/6-feminisme/francesca-ferrando-o-genealogie-feminista/>.
- Ferrando, Francesca. *Philosophical Posthumanism*. London: Bloomsbury Academic, 2019.

- Goldiș, Alex. "Traumă și memorie în literatura română postdecembristă" [Trauma and Memory in Post-December Romanian Literature]. In *Enciclopedia imaginariilor din România: imaginar literar* [Encyclopedia of Imaginaries in Romania: Literary Imaginary]. ed. Corin Braga. Iași: Polirom, 2020.
- Goldiș, Alex. "The Functionality of Literatures Translated within the Romanian Thaw Polysystem." In *Beyond the Iron Curtain. Revisiting the Literary System of Communist Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Ovio Olaru, and Andrei Terian. Berlin: Peter Lang, 2021.
- Iancu, Medeea, ed. *Arta revendicării. Antologie de poezie feminisă* [The Revendication Art. Anthology of Feminist Poetry]. Bucharest: Editura pentru Literatură Feminisă, 2019.
- Iancu, Medeea. *Delacroix este tabu: suita românească* [Delacroix is Taboo: Romanian Suite]. Bucharest: Cartea Românească, 2017.
- Iovănel, Mihai. *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* [Ideologies of Literature in Romanian Post-Communism]. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2017.
- Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* [History of Contemporary Romanian Literature: 1990-2020]. Iași: Polirom, 2021.
- Jay, Paul. *The Humanities "Crisis" and the Future of Literary Studies*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Latour, Bruno. *Facing Gaia: Eight Lectures on the New Climatic Regime*. Cambridge: Polity, 2017.
- Leac, V., ed. *Perturbări în desfășurare. O antologie a prezentului* [Ongoing Disruptions. An Anthology of the Present]. Bucharest: frACTalia, 2021.
- Lipovetsky, Gilles, and Jean Serroy. *Ecranul global: cultură, mass-media și cinema în epoca hipermodernă* [The Global Screen. Cinema and Media Culture in the Hypermodern Era]. Translated by Mihai Ungurean. Iași: Polirom, 2008.
- Lipovetsky, Gilles. *Les temps hypermodernes* [Hypermodern Times]. Paris: Grasset, 2004.
- Lupașcu, Emanuel. "Fragmente pentru o istorie ecocritică a poeziei românești" [Fragments for an Ecocritical History of Romanian Poetry]. *Vatra*, December 31, 2021, <https://revistavatra.org/2021/12/31/ecologii-ale-emanciparii/>.
- Lupașcu, Emanuel. "Gherasim Luca în (și dincolo de) anii 2000" [Gherasim Luca in and beyond the 2000s]. *Poesis internațional*, no. 28 (2021): 11-18.
- Lupașcu, Emanuel. "Importul postumanismului în critica românească" [The Posthumanism Import in Romanian Criticism] [forthcoming].
- Matei, Alexandru, Christian Moraru, and Andrei Terian. "Introduction: Toward a 'Post' Vocabulary – A Lab Report." In *Theory in the "Post" Era. A Vocabulary for the 21st-Century Conceptual Commons*, edited by Alexandru Matei, Christian Moraru, and Andrei Terian, 1-35. New York: Bloomsbury Academic, 2021.
- Mazilu, Ozana. "Istoria internetului în România: cum a ajuns țara noastră să aibă internet mai ieftin și mai rapid decât America" ["History of The Internet in Romania: How Our Country Got To Have Cheaper and Faster Internet than America"]. *Playtech*, 9 iunie 2021. <https://playtech.ro/2021/istoria-internetului-in-romania-cum-a-ajuns-tara-noastra-sa-aiba-internet-mai-ieftin-si-mai-rapid-decat-america/>.
- Mihók, Tamás. *Biocharia. ritual ecolatru* [Biocharia. Eco-Ritual]. București: Casa de pariuri literare, 2022.
- Modoc, Emanuel. "Nature Writing in Romania During the Post-War and Post-Communist Period." *Meta-critic Journal for Comparative Studies and Theory* 3, no. 2 (2017): 73-92.
- Olaru, Ovio. "«Postdouămiismul». O promoție" ["Generation post-2000. A Promotion"], *Transilvania*, no. 7 (2017): 67-77.
- Olaru, Ovio. "Postdouămiismul. Poezie, povești, băiețala" ["Generation post-2000. Poetry, stories, boyhood"]. *Euphorion*, no. 4 (2017): 24-26.
- Petrescu, Ioana Em. *Modernism/Postmodernism: o ipoteză* [Modernism/Postmodernism: A Hypothesis]. Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință, 2006.
- Petroșel, Daniela. *Era mașinii. Despre postumanism și imaginarul tehnologic în literatură* [The Machine Era. On Posthumanism and Technological Imaginary in Literature]. București: Tracus Arte, 2014.
- Riffel, Lionel. *Brouhaha, Worlds of the Contemporary*. Translated by Raymond N. MacKenzie. London: University of Minnesota Press, 2018.
- Schiop, Adrian. *Șmecherie și lumea rea: universul social al manelelor* [Swag and the Bad World: The Social Universe of Manele]. Chișinău: Cartier, 2017.
- Spivak, Gayatri. "Criticism, Feminism, and the Institution." *Thesis Eleven: A Socialist Journal*, no. 10-11 (1984): 175-187.
- Stan, Adriana. "Autenticitate și ideologii în literatura douămiistă" [Authenticity and Ideologies in 2000s Literature]. *Transilvania*, no. 8 (2020): 1-6.
- Stanislav, Cătălina, Vlad Pojoga, Daiana Gărdan, Ștefan Baghiu, Bianca Crăciun, Alexandrina Savin, Ana-Maria Stoica. "Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)" ["Identity Diversity in the Romanian Novel (1933-1947)"]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 25-34. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.04>.
- Terian, Andrei. "Istoria și preistoria literaturii române contemporane" [History and Prehistory of Contemporary Romanian Literature]. In *Antologii reviste Cultura. Dosare tematice 2016-2017: Literatură, artă, societate*, edited by Ștefan Baghiu and Cosmin Borza. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2018.
- Thomsen, Mads Rosendahl. *The New Human in Literature. Posthuman Visions of Changes in Body, Mind and Society after 1900*. London: Bloomsbury, 2013.
- Vancu, Radu. *Elegie pentru uman. O critică a modernității poetice de la Pound la Cărtărescu* [Elegy for the Human. A Critique of Poetic Modernity from Pound to Cărtărescu]. București: Humanitas, 2016.
- Vetlesen, Arne Johan. *Cosmologies of the Anthropocene. Panpsychism, Animism, and the Limits of Posthumanism*. London and New York: Routledge, 2019.
- Wolfe, Cary. *What is Posthumanism?* London: University of Minnesota Press, 2010.
- Yu, Timothy. "Introduction." In *The Cambridge Companion to Twenty-First-Century American Poetry*, Edited by Timothy Yu. New York: Cambridge University Press, 2021.